

SZAKDOLGOZAT

Nagy Renáta
tanító

Kaposvár
2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Tanító Szak

**A negyedik osztályos gyermekek ember-
ábrázolásának összehasonlító elemzése**

Belső konzulens: Rónai Gábor
mesteroktató

Készítette: **Nagy Renáta**
SN9NVM
nappali tagozat

Intézet/Tanszék: **Neveléstudományi**
Intézet, Anyanyelvi és Gyermek kultúra Tan-
szék

Kaposvár

2023

Tartalom

Bevezetés	4
Szakirodalmi áttekintés.....	6
A gyermekrajzok fejlődési állomásai.....	6
A rajztesztektről: az általános tesztek-től a rajztesztek-ig.....	11
TCT/DP- teszt.....	12
Clark Rajzi Képességek Teszt (CDT)	12
Pedagógiai rajzos felmérők, pedagógiai rajzelemzések	13
Emberábrázolások szintjei.....	14
Emberábrázolás szintjei Feuer Mária felosztása szerint.....	15
Saját vizsgálatok	19
Vizsgálati módszer, az intézmények bemutatása.....	19
Szentbalázi Körzeti Általános Iskola	19
Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium.....	21
Komplex Alapprogram.....	22
Tesztfelvétel körülményei.....	23
Előzetes elemzés, első benyomások.....	25
A vizsgálat eredményei.....	26
Fejlesztési javaslatok a kutatási témával kapcsolatban	33
Rajzi képességek fejlesztése alsó tagozaton	33
Összegzés	39
Köszönetnyilvánítás	41
Irodalomjegyzék.....	42
Mellékletek.....	44
Nyilatkozat	51

Bevezetés

Nagy Renáta vagyok, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem tanító szakos, negyedéves hallgatója. Azért választottam ezt a szakot, mert mindig is szerettem gyerekekkel foglalkozni. Tanulmányaim mellett a Szentbalázsi Körzeti Általános Iskolában dolgozom pedagógiai asszisztensként. Az első osztályosok napközis nevelője vagyok, ezen kívül vizuális kultúrát és testnevelést tanítok ebben az osztályban. Úgy gondolom, hogy a tanítás egyfajta önkifejezés is számomra, hiszen szükség van a kreativitásomra, a játékoságra. Szeretném mindazt a tudást és életgyakorlatot átadni tanítványaimnak, amit nekem nyújtottak általános iskolás koromban. Nagyon fontosnak tartom azt az elvet, hogy a tanulás során az ismereteket ne csak megtanítsam, hanem a tanulók saját maguk jöjjenek rá az összefüggésekre, próbálom a logikus gondolkodást kialakítani bennük.

Kifejezetten örülök annak, hogy a vizuális nevelés órákat én tarthatom, hiszen ilyenkor a rajzolás öröme mellett az osztályt, mint közösséget is fejleszthetem. A rajzolásnak, a művészetnek fontos szerepe van az életünkben, egyfajta kifejezőeszköz a külvilág felé, amellet, hogy szemléletet is formál. Ezért döntöttem úgy, hogy a vizuális nevelés műveltségi területet választom.

Az életünkben egyre nagyobb hangsúlyt kap a művészet, a vizuális kifejező-képesség. Az iskolákban már több helyen kulcsszerepe van a vizuális kultúrának.

Szakedolgozatom témájaként egy emberrajz-teszt bemutatását, majd az elvégzett és kiértékelt tesztek bemutatását választottam. A témát közel érzem magamhoz, hiszen fontosnak tartom a gyermekeket a rajzaikon keresztül megismerni. Fontos szempont volt az is, hogy a vizuális nevelés keretein belül maradjak, ezzel is elmélyítve tudásomat.

Dolgozatom célja, két negyedikes osztállyal a tesztet felvetetni, majd azokat kiértékelni. A feladatom ott kezdődik, hogy kutatást végzek a témában. Majd felkeresem azt a kettő általános iskolát, ahol a tesztet szeretném felvetetni; ezek a Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szak-

gimnázium és a Szentbalázi Körzeti Általános Iskola. A felvett tesztek kiértékelem a tömeges megfigyelések módszerével, majd összehasonlítást végzek a két iskola negyedik osztályai között.

Kutatásomban szeretném kideríteni, hogy mely iskola teljesít jobban: a városi vagy a falusi kisiskola.

Szakirodalmi áttekintés

A gyermekrajzok fejlődési állomásai

A gyermekrajzok jelentőségét először Corrado Ricci, olasz művészettörténész fogalmazta meg. A 19. század végén Rómában egy heves esőzésnek köszönhetően bemenekült egy kapualjba, ahol érdekes ábrákra lett figyelmes. Ezeket az ábrákat, firkákat gyerekek rajzolták, amiket Ricci lemásolt onnan (Kárpáti 1995). Az alkotók kora nem érdekelte őt, „a gyermekrajzot külön minőségnek tekinti: a vizuális nyelv olyan megnyilvánulásának, amely a művészet ősforrásaihoz vezethet vissza” (Kárpáti 1995, 7). A gyermekrajzok tényleges vizsgálata és felfedezése esztétákhoz és művészettörténészekhez köthető. „Corrado Ricci elsőként fogalmazta meg a később világszerte évtizedekig elfogadott párhuzamot: a gyermekrajz fejlődése a művészet történetében a stílusok változásait ismétli meg” (Kárpáti 1995, 7).

A 20. század elejére a gyermeki ábrázolás megfigyelése a képességfejlődést vizsgáló szakemberek kezébe került (Kárpáti 1995).

A gyermekek ösztönszerűen rajzolnak, a rajzolás által kifejezik érzelmeiket, segítségével feldolgozzák élményeiket. Az ösztönrajzok kisebb körében azokat a rajzokat értjük, amelyek spontán készülnek, mindenféle mintától, sablontól, utasítástól mentes. Ezek a rajzok a legőszintébbek, ezáltal a legfontosabbak (Kárpáti 1995). Tágabb értelemben véve az ösztönrajzok azok, ahol már valamilyen beavatkozás történik a rajzolás folyamatába. Ösztönrajznak tekinthető az a rajz, ami csak azt határozza meg, hogy mit rajzoljon: például egy macskát. A gyerek fantáziájára kell bízni, hogy miként fogja ábrázolni a macskát. Nagyobbaknál (6-12 éveseknél) az illusztrálás lehet egy megoldás, a némileg korlátozott, de a saját ötletek ábrázolásához. Annyi segítséget lehet adni, hogy az illusztrálni kívánt meséből, versből meghatározzuk, hogy melyik szövegrésztet ábrázolja. Felnőtteknél teljes mértékben szabad kezet kell hagyni (Kárpáti 1995).

A gyerekek rajzfejlődése egy olyan ívet követ, amely általánosságban mindenkinél megfigyelhető. Firkákat kezd készíteni, majd ezekből alakulnak ki az

idő előrehaladtával az emberrajzok és különböző tárgyak megjelenítése (Feuer 2000).

A gyermekrajzok fejlődésének tényezői, vagyis amik befolyásolják a gyermek ábrázolási, megjelenítési képességeit:

- biológiai adottságok: a gyermek egészségesen született, megvannak a végtagjai, érzékszervei az alkotáshoz
- nemzeti kultúra: a képi világukra a nemzetük, hagyományuk, kultúrájuk is nagymértékben hat. Például a színvilág vagy a motívumok használata
- minden gyermeknek van egyéni stílusa, amelyet alkotásaiban megjelenít (Kárpáti 1995).

A gyermekrajzok vizsgálata azért csak ekkor kezdett megjelenni, mert nem voltak hozzá meg a fizikai adottságok. A gyerekek nem maradandó helyekre alkottak, hanem például palatáblákra, amelyeket újra és újra le kellett törölni az újbóli használathoz. A papírra történő rajzolás lendítette fel a kutatásokat.

A 20. század elején kezdődött a gyermekrajzok mögött rejlő pszichológiai és lelki világ képi megnyilvánulásai iránti érdeklődés. Kezdetben három szakaszt különítettek el, amik a gyermekek művészi fejlődésére volt jellemző (Malchiodi 2003). A legkisebbeknél a firka szakasz figyelhető meg. Ez a „rendszeretlenül húzott vonalkák és később egymást metsző firkák, körkörös alakzatok” (Malchiodi 2003, 51) szakasza. Ezt követi a sematikus szakasz, amelyben „a gyermek emberalakokat, tárgyakat és környezetet ábrázoló sémákat dolgoz ki” (Malchiodi 2003, 51). A korai felosztásban a harmadik szakasz a naturalisztikus szakasz, itt a rajzok már közelítenek a valóság utánzásához (Malchiodi 2003).

A gyermekrajzokat két módszerrel vizsgálhatjuk. Ezek a tömeges megfigyelések módszere vagy az egyéni vizsgálatok módszere. Az általam vizsgált témában a tömeges megfigyelés módszerét használtam (Kárpáti 1995).

- tömeges megfigyelések módszere: több rajzot összegyűjtenek, majd ezeket csoportosítják meghatározott szempontok szerint. A csoportosított munkák eredményét számadatokkal fejezik ki
- egyéni vizsgálatok módszere: a rajzokat külön-külön, egyesével vizsgálják meg. Mindegyik gyermekrajz megvizsgálásához szükség van a rajz keletkezésének körülményeire, ezenkívül a gyermek megismerésére, hogy pontosabb

képet kapjunk a figurák, formák elhelyezésének, jelentésének mikéntjéről (Kárpáti 1995).

Az 1900-as években több kutató is foglalkozott tanulmányaiban a gyermekrajzokkal. Az egyik leghíresebb Victor Lowenfeld német pszichológus munkája. Lowenfeld a pennsylvaniai művészetpedagógiai kutatóközpontban a Művészetpedagógia Tanszék egyik alapítója, majd vezetője lett (Kárpáti 1995). Kreatív és mentális fejlődés című könyvében foglalkozik a gyermekrajzok fejlődési szakaszaival, amit már ugyan többször átdolgoztak, de „ma is sok művészet-terapeuta és művészeti nevelő alkalmazza” (Malchiodi 2003, 52) a felosztást.

A szakaszok között átfedések vannak, nem határolódnak el egymástól élesen. Illetve a gyerekek képességeiben is lehetnek eltérések: az egyik gyerek ügyesebb, míg a másik társaitól kicsit elmaradva, lassabban fejlődnek ki a rajzi képességei.

A fejlődési szakaszokat Lowenfeld munkájára alapozva, Cathy A. Malchiodi felosztásában részletezem.

- Első szakasz: firkálás

„Az első szakasz körülbelül a tizenhét hónapos kortól hároméves korig tart” (Malchiodi 2003, 53). Ebben a korszakban rohamos fejlődésen megy keresztül a szem-kéz koordináció, elkezd mászni és járni, megindul a beszédfejlődése. Alapvetően a firkarajzok rögtönzöttek, nem tanítja meg senki a gyerekeknek, hogyan kell. A legtöbb esetben a nyomhagyás élménye miatt rajzolnak, élvezik, ha a felületeken meglátszik a munkájuk (Malchiodi 2003). „A firkákat a vizuális művészetek alapelemeinek, építőköveinek is tekinthetjük.” (Feuer 2000, 35). Hajlamosak arra, hogy színváltás nélkül alkossanak, ekkor még nincsenek tisztában a színválasztás jelentőségével. Erre a korszakra a legfőbb pedagógiai elv, hogy szabad alkotási lehetőséget, sokféle eszközt és anyagot biztosítsunk a gyerekeknek. Az eszközök lehetőség szerint legyenek vastagok, jól foghatók (Kárpáti 2001).

- Második szakasz: alapvető formák

A három és négy évesekre jellemző ábrázolási stílus. Ebben az alkotási szakaszban kezdenek felismerhető alakokat rajzolni, habár még mindig előfordulhatnak firkarajzok is. Gyakran mesélnek már az alkotásaikról, „össze tudják kötni mozgásukat és a papíron hagyott jeleket a körülöttük lévő világgal”

(Malchiodi 2003, 57). Jelentős fejlődésnek indul az alkotás és a kifejezés iránti vágyuk. A rajzokhoz kapcsolt történeteik gyakran változnak, sokszor megváltoztatják a firkák jelentését, egy-egy személy kilétét. Jobban szeretik az elvontabb, fantasztikusabb témákat, mint a valóságű alkotást (Malchiodi 2003).

- Harmadik szakasz: emberi figurák és kezdetleges sémák

A szakasz egyik jellemzője, hogy a gyerek a teret önmagához, a saját testéhez viszonyítja. A legfontosabb mégis az emberábrázolás megjelenése. Gyakran ezek a rajzok csak fejre és lábra korlátozódnak, a figurák nagyon hasonlítanak egymáshoz. Kezdetben az emberek általában egy fejből és két lábból állnak, ritkán látni karokat. Az arcon ritkább esetben lehet felfedezni arcszerű vonásokat. A színeket még mindig nem a valóság alapján válogatják össze, inkább a kedveltebb színeket használják, ebből adódóan lehetnek kék nyulak és zöld napocsok (Malchiodi 2003). „Legvalószínűbb az, hogy számára a formák, az alakzatok és ezek összefüggései egymással pillanatnyira fontosabbak, mint a színek. A lényeg megragadása elvonja a figyelmet a részletektől – akár olyan szinten is, hogy emiatt nem jut eszébe íróeszközt váltani a kezében!” (Balázs né 2008, 64) A felületen a kompozíció látszólag rendezetlen, azonban a gyermeknek „lehet egy személyes vizuális logikája, amely szabályozza a formák elhelyezését. Ezt a kreatív fejlődés normális folyamatának tekinthetjük.” (Malchiodi 2003, 62). Pedagógusként fontos feladat, hogy olyan témákat adjunk a gyerekeknek, amelyben el tud rugaszkodni a valóságtól (Kárpáti 2001).

- Negyedik szakasz: a vizuális séma kialakulása

Hat és kilenc éves kor között jellemző ez a szakasz. Egocentrikusságuk csökken, „a tárgyakat egymáshoz és nem önmagukhoz viszonyítva reprezentálják” (Malchiodi 2003, 63). A kreativitásuk, ábrázolásmódjuk jelentős fejlődésnek indul. Általánosságban elmondható, hogy minden rajzon megjelenik a következő szimbólumok egyike: emberi alak, fa, Nap, ház. Ezeknek is megvan a maguk jellemzője: az emberek kör alakú fejjel rendelkeznek, a fák egy törzsből és egy zöld lombkoronából állnak, a Nap sárga színnel a sarokban helyezkedik el, a házak négyzetből és háromszögből épülnek fel. A teret nem tudja érzékeltetni, az alakokat közvetlenül a talajra vagy a papír szélére állítja. A figurák sokszor túlzóan nagyok, ezzel fejezik ki a számukra fontos, jelentéssel bíró dolgokat, pillanatokat (Malchiodi 2003).

- Ötödik szakasz: realizmus

Ez a szakasz körülbelül kilenctől tizenkét éves korig tart. Az énközpontú gondolkodás egyre inkább háttérbe szorul, megjelenik az ok-okozatok, összefüggések megértése. Saját érzéseik, gondolataik mellett figyelembe veszik mások véleményét is. Mivel egyre jobban megérti a körülötte lévő világot, sokkal inkább a realiztikus ábrázolás érdekli. A talajvonal már nem csak a lap aljára húzott egyenesből áll, hanem törekszik a perspektivikus ábrázolásra, próbálkoznak a mélység képzetét megteremteni. Színhasználatuk is változik, ügyelnek arra, hogy a valóságnak megfelelő árnyalatokat használják. Fejlődik az emberábrázolásuk, megjelennek a nemi jellegek a hajon és a ruházatban. Ebben a szakaszban figyelhető meg a legjobban a sablonok és minták használata, ezért gyakori az is, hogy emberábrázolásnál az alakok sokszor egy mesebeli rajzfilmfigurára hasonlítanak (Malchiodi 2003). A korszak végéhez közeledve az ábrázolási kedv alábbhagy, mivel szeretnének minél élethűbben rajzolni, de sokszor éri őket kudarc. Fontos pedagógiai feladat, hogy lehetőség szerint többször dolgozzanak csoportmunkában, mert a kortársak nagy hatással vannak egymásra, figyelik a másik munkáját, utánozzák azt. A motiváció fenntartása érdekében érdelemgazdag, kifejező témákat dolgozzanak fel. Tervezzenek tárgyakat, ahol a valóság és az elképzelés össze tud mosódni, ezzel kevesebb negatív élményt produkálva (Kárpáti 2001).

- Hatodik szakasz: serdülőkor

A gyermekrajzok fejlődési szakaszainak utolsó szintje a serdülő, kamaszkorú gyermekek ábrázolási képessége. Észrevehető, hogy ezen korosztály gyakran megakad az ötödik fejlődési szakasznál. Ez az elakadás főként azoknál figyelhető meg, akiknek nincs lehetősége az alkotásra vagy az önkritika, a saját maguknak való megfelelés meggátolja a további alkotómunkában (Malchiodi 2003).

A rajztesztekéről: az általános tesztekől a rajztesztekig

Teszt: „laboratóriumi (biológiai, kémiai, fizikai, orvostudományi, pszichológiai...) - vizsgálat” (Balázsne 2008, 19) A tesztek hátránya, hogy bármennyire is szűk területet vizsgálnak, nem elég pontosak az eredmények.

Lélektani teszt: „próba, standardizált eszköz pszichodiagnózis céljára” (Balázsne 2008, 19).

A teszt eredménye egy több emberrel elvégzett, átlagos mintához viszonyítható. A tesztalany pontos megismerése (élethelyzet, életkörülmények) nélkül a teszt eredményéből nem vonható le pontos következtetés. A tesztek elvégzésénél a cél, hogy a vizsgált személy személyiségének egy kis részét megismerhesünk, egy szeletet az egészből (Balázsne 2008).

Rajztesztek: a rajztesztekkel gyerekek, felnőttek lelki világát, személyiségét próbálják feltárni pszichológusok és pszichiáterek. A többi teszthez hasonlóan a rajztesztek sem teljesen megbízhatóak. Függnek a vizsgált személy aktuális állapotától, hangulatától, a vizsgálat körülményeitől. Ebből adódóan ugyanazon teszt többszöri elvégzése egy személyen több eltérő eredményt is hozhat. „A rajz ebben az esetben érzelmi sérüléseket, idegrendszeri problémákat diagnosztizáló eszköz, személyiségvizsgáló, sőt gyógyító módszerként működik” (Balázsne 2008, 20.) Az újabb nézetek szerint inkább terápiás eljárásra használják, egyre többször hallunk a művészet, az alkotás pozitív hatásairól, a művészetterápiás eljárásokról (Balázsne 2008).

Vannak tesztek, amelyeket a pszichológiában alkalmaznak, azonban ezek használatához szükséges a tesztfelvevő megfelelő képzettsége. Pszichológiai teszt például a ház-, fa- vagy a családrajz-teszt.

Léteznek projektív rajztesztek is, amelyek elsősorban pszichikai (klinikai) tesztek, ezekhez sokkal szélesebb vizsgálati körre van szükség. Ilyen az emberrajz-teszt is. Kutatásomban az emberrajz-teszteket nem pszichikai szempontból vizsgálom, hanem formai szempontból, majd a formai szempontok alapján tárom fel a negyedik osztályos korosztály rajzi fejlettségi szintjét.

Dolgozatomban szeretnék az emberrajz-teszten kívül még kettő rajzi tesztet néhány szóban bemutatni. Ezeket a teszteket a munkám során is tudom alkalmazni, fel tudom vele mérni a gyermekek rajzi képességeit, ezáltal jobban megismerhetem őket.

TCT/DP- teszt

A Kreatív Gondolkodás Teszt/Rajzi feladat (vagyis Test for Creative Thinking/Drawing Production) a "vizuális nevelés és a kreativitás fejlesztés összefüggéseit" (Kárpáti 2001, 153) mutatja ki. A vizsgált személyek egy befejezetlen alkotást kapnak, amit a művész nem tudott befejezni, így nekik kell azt kiegészíteni (Kárpáti 2001).

A tesztlapon kultúrfüggetlen képelemek helyezkednek el, minden nemzetben egységesen használható, hiszen olyan szimbólumrendszert használ, amely minden kultúrában fellelhető, azoknak nagyobb szerepet nem tulajdonít. "A keretbe foglalt képelemek inkább hasonlítanak egy rajzi feladatlaphoz, mint egy pszichológiai tesztre és így segítenek oldani a rajzi teljesítményt hátrányosan befolyásoló „teszthelyzetet”" (Kárpáti 2001).

A feladatlapon különféle képelemek helyezkednek el: félkör, pont, két szögletes elem, hullámvonal, szaggatott vonal és egy nyitott szögletes forma kapott helyet a nagy szögletes képmezőben. A képelemek továbbgondolására (mint például folytatás, kiegészítés vagy új elem elhelyezése) pontot kapnak, attól függően, mennyire kreatív megoldást választott. A tesztet felvevő kiadja az utasítást, amely szerint be kell fejezni az alkotást, de a teszt befejezésére nem ad további utasításokat. Fontos, hogy minden elkészült munka jónak számít, az alkotó folyamatba nem szabad beleszólni (Kárpáti 2001).

Clark Rajzi Képességek Teszt (CDT)

A tesztet Gilbert Clark dolgozta ki több tíz pszichológiai tesztet alapul véve, a vizuális tehetség mérésére. A teszt négy részfeladatból áll, mindegyik részfeladatot egy 20x20 centiméteres négyszögben kell elvégezni. Alapvetően grafitceruzával dolgozhatnak a gyerekek, segédeszközök (vonalzó, körző) nélkül, hi-

szen a vonalhúzás stabilitását is értékelik. Lehetőség van a saját, egyéni ötletek megvalósítására, de meghatározott keretek között az objektív mérés érdekében (Kárpáti 2001).

A részfeladatok a következők:

1. érdekes ház rajzolása az utca másik oldaláról nézve
2. futó ember rajzolása
3. a vizsgált személynek saját magát kell lerajzolnia a barátai körében egy udvari játék során
4. az utolsó négyzetbe bármit lehet rajzolni, a lényeg, hogy a fantáziát meg kell mozgósítani (Kárpáti 2001).

A tesztek értékelésekor a következő jellemzőket veszik figyelembe: érzéki minőségek, formai jegyek, kifejezőerő, technikai jegyek és a címadás. Az egyes itemekre maximálisan 5 pont adható. Az 5 pont a kiváló munkát végzett gyermeknek adható (Kárpáti 2001).

Pedagógiai rajzos felmérők, pedagógiai rajzelemzések

A rajztesztekkel gyakran összekevert fogalom a pedagógiai rajzos felmérők és a pedagógiai rajzelemzések (Balázsné 2008).

„A pedagógia fogalma – a tudományos pedagógia alapjainak megteremtésével – a gyakorlati nevelési folyamatot és a nevelési folyamat történéseinek tudományos leírását is magában foglalja” (Kontra 2011, 17). A pedagógus “hivatásszerűen foglalkozik a különböző korosztályú gyerekek nevelésével, ezen belül oktatásával, tanításával” (Balázsné 2008, 23).

A felmérés szó gyakran összemosódik a teszt szóval. A teszt egy kísérlet, amely a pszichológia eszköze, meghatározott körülmények között történik. A felmérést a pedagógusok végzik, ezzel ellenőrzik a gyermekek elsajátított ismeretét, erre építik a következő tudásanyagot. A felmérőket a pedagógusok állítják össze, olyan feladatokkal, ahol a gyermeknek rajzokat kell értelmezni, vagy a feladatra rajzzal kell válaszolni (Balázsné 2008).

A pedagógiai rajzelemzések nem taníthatók, nincs rendszerük. A gyerekek rajzai alapvetően nem azért készülnek el, hogy azokat utána vizsgáljuk, azonban a szakértő szemeknek így is adhat a gyermekről információt. Az ábrázolá-

sok nagyban függnék a személy pillanatnyi állapotától, ezért a legjobb vizsgálati módszer a gyermekek rajzainak folyamatos nyomon követése, az ábrázolásmódjuk változásainak megfigyelése (Balázsne 2008).

A pedagógiai rajzelemzésekbe néhány elem átkerült a pszichológiai rajztesztekből, de ezeknek nincs rendszere.

Példa egy pedagógiai rajzelemzésre:

Mandala: a mandala egy ősi ábrázolási technika. A mandalák alapvetően felnőttek számára élvezetes ábrázolás, így a gyerekek mandalarajzaiból semmilyen információt nem lehet leszűrni, amit a pedagógiai munkában fel lehet használni (Balázsne 2008). Ha a gyermeki mandalák egyszerűbb formavilággal rendelkeznek is, „számos szerző fedezett fel mandalákat a gyermek- és felnőtt-rajzokon több kultúrában is.” (Malchiodi 2003, 59).

A pedagógiai rajzvizsgálatok nem előre elkészített, „mesterséges” környezetben történnek, hanem a gyerekek azon rajzait vesszük alapul, ahol spontán, az alkotás örömeért rajzol. A pszichológiai teszteknel és a rajzi felmérőknél a gyermek pontos utasításokat kap a feladata elvégzése előtt, majd utána a rajzot kielemező személy nem avatkozik közbe a munkába, hagyja a vizsgált személyt kibontakozni. Ezzel szemben a pedagógiai rajzelemzésnél a pedagógus leginkább ötletet ad, hogy milyen témában készüljön a rajz. Célja nem a figurák, vonalak, foltok elemzése, hanem a fejlődés feltárása, a gyermek személyiségének fejlesztése és a nevelés. Értékelése nem nyugodt környezetben történik, ahol többször át tudja gondolni az eredményeket, hanem közvetlenül a spontán rajzolás után kell véleményt alkotni. A legtöbbször rajzórakon fordul elő ez az elemzési forma (Balázsne 2008).

Emberábrázolások szintjei

A „Rajzolj egy embert” tesztet Florence Goodenough dolgozta ki. Florence 1886-ban született Honesdale-ben. Tanári képesítéssel végzett az egyetemen, később a Minnesota Egyetem pszichológia professzora lett. Emberrajz tesztjét (Draw-A-Man) 1926-ban publikálta (Vass Zoltán, online). Alapfelvetése, hogy „a rajzolt emberalakok színvonalából kb. 10 éves korig következtetéseket lehet

levonni a rajzoló intellektuális szintjére” (Feuer 2000, 81). Feuer Mária százalékos arányban vizsgálta az emberalakok testrészeinek meglétét (Feuer 2000).

Ugyan még ma is viták folynak arról, hogy az emberrajz ábrázolás mennyire függ össze az értelmi képesség fejlődésével, magyar kutatók (Hárdi István, Hirsch Margit) megállapították, hogy az ábrázolás módja összefüggésben áll a „rajzoló aktuális pszichés státuszával” (Feuer 2000, 81), „az intellektuális és a rajzi fejlődés nagyjából párhuzamosan halad” (Feuer 2000, 81).

A Goodenough módszer az emberalak-rajz értékeléséhez (Gerebenné—Vidákovich 1989):

A tesztfelvétel után négy szempont figyelembevételével történik az emberalakok pontozása (Gerebenné—Vidákovich 1989):

- részletezettség: erre maximum 17 pont adható. Az ember minden lényegi testrésze meglegyen. Vonatkozik az arányokra és a motoros kivitelezésre.
- komplexitás: 12 pont adható. Ügyel a részletekre (például öt ujj van mindegyik kézfejen) és a végtagok tagoltságára (például a kar nem egy egységből áll, felismerhető rajta a figura könyöke).
- arányok: 6 pontot lehet elérni vele: A testrészek arányos méretét figyeli. Alapja a rész-egész viszonya.

motorikus koordináció: maximum 13 pont. Egyrészt a motoros képességeket értjük alatta (például vonalhúzások határozottsága), másrészt a korábbi szempontok újbóli megjelenését, azokat egységesen megfigyelve (Gerebenné—Vidákovich 1989).

Emberábrázolás szintjei Feuer Mária felosztása szerint

A. Presematikus szakasz (4-6 év)

A 4 éves gyermek még nem tudja megjeleníteni úgy az embert, hogy az méretarányos testet kapjon, annak ellenére, hogy ismeri az emberi testet. Az elnagyolt vagy sokszor több testrészt tartalmazó rajz (például hosszú kar, kétónél több szem) összefügg a gyermek élményeivel és az érzelmi-indulati feszültségével (Feuer 2000). „A fejláb-emberkéek általában kezdetleges fejből (egy kör) és általában két lábból (két vonal a körből kiindulva) állnak, nagy ritkán vannak karokkal (két vonal a kör oldalából)” (Malchiodi 2003, 61). Ha több

dolgot is rajzol a papírra, akkor is az embert rajzolja a legnagyobbra. Sokszor az állatokat is emberszerűen ábrázolja.

1. 4 éves kor: 4 éves kor körül lesz a legkedveltebb figura rajzolás során az ember. Általában a 3-4 évesek 5-6 testrészt képesek megjeleníteni, a 4-5 évesek már hetet. A mozgást még nem tudják ábrázolni.

2. 5 éves kor: a mozgás még ebben a korban nem jelenik meg. Azt már tudják, hogy egyetlen dolog ruhátlanul lenni, ezért kezdetlegesen megjelenik a ruha ábrázolása: a törzsre gombsort rajzolnak. Ez a nemek közti különbségek első ábrázolása is. Továbbá készítenek már tipikus fiús-lányos rajzokat: herceg-hercegnő (Feuer 2000).

B. Sematikus szakasz (6-10 év)

A leggyakrabban rajzolt elemek az ember és a ház. A legtöbb esetben több embert is rajzol, habár az emberi kapcsolatokat kezdetben kevésbé, később viszont egyre kifejezőbben ábrázolják. „Megpróbálkoznak különféle testhelyzetek ábrázolásával” (Feuer 2000, 87). Megjelenik a röntgenábrázolás, vagyis a belső szervek, csontozat ábrázolása, ugyanis a 10 éves korú gyermek érdeklődése kiterjed az emberi anatómiára.

1. 6 éves kor: átlagosan már kilenc testrészt ábrázolnak, új elem a nyak és a nap-tenyér alakzatok: a karhoz illesztett kör köré sugárszerűen rajzolja az ujjakat. Jellegzetes ábrázolási forma a lámpaember, akinek kis feje és hosszú törzse van (Feuer, 2000).

2. 7 éves kor: a testrészek megjelenítésének átlagos száma: 10-11. Kiemelt figyelmet fordítanak a részletekre: haj, ujjak helyes száma. A ruházatot már díszítik. Az érzelmek ábrázolása ugyan kezdetleges, de felismerhető. Előfordulnak meztelenül ábrázolt emberek, amelyeken a nemi jegyeket pontosan rajzolják. A meztelen ábrázolás oka a kíváncsiság, mint ahogy minden másra is kíváncsiak és ábrázolják, így a ruhátlan embert is (Feuer 2000).

3. 8 éves kor: „a 8 évesek 45%-a teljes profilban ábrázolja az embert, de a helyes profilrajzok aránya csupán 9%” (Feuer 2000, 95). Próbálkoznak a mozgás ábrázolásával, a rajzolt ember tevékenységének megfelelő ruházatot adnak rá (például katonát katona ruhába).

4. 9 éves kor: 14-15 testrészt rajzolnak helyesen, az arányok javulnak. A kapcsolatok ábrázolása kifejezőbbé válik, az egocentrikus ábrázolás kezd

alábbhagyni. Finomítják a kontúrvonalakat, ez miatt előfordulhat töredezettség, szakadozottság (Feuer 2000).

C. A rajzi realizmus szakaszának emberábrázolása (10-12 év)

Megjelennek az egyéni rajzolási stílusok a vonalvezetésben, az alakok formavilágában. Egyre valóságűbben alkot akár élőlényt, akár tárgyat rajzol. Szívesen emelnek ki pillanatokat a cselekvésből, ezeket hangulatképként ábrázolják. A családrajzokon egyre inkább az apa kerül előtérbe, míg a rajzoló az utolsó helyre kerül (Feuer 2000).

1. 10 éves kor: az alakok felöltöztetése általában hiánytalan. A frizurát élethűen, a nemi jegyeket pontosan ábrázolják. Egyre jobban tudnak profilrajzot készíteni. „Megpróbálkoznak egy-egy emberi arc lerajzolásával úgy, hogy az hasonlítson az illetőre” (Feuer 2000, 101).

2. 11 éves kor: „A helyes mozgásábrázolásig 35-40%-uk jut el. A profilrajzok elérik a 30%-ot, ezen belül 40%-uk rajzol teljes profilt.” (Feuer 2000, 103). Kiemelnek egy-egy testrészt, ezeket megpróbálják élethűen lerajzolni. A testrészeket arányosan ábrázolják, magát a figurát is a valódi arányokban helyezik el a térben. Az emberrajzoltatás során szinte minden gyerek a saját nemével azonos embert rajzol, de jól tudják ábrázolni az ellenkező nemet is.

D. A jellemző fok szakasza (12-15 év)

Az emberalakok tudatosan ábrázoltak, a kölcsönösségi viszonyokat pontosan érzékeltetik.

1. 12 éves kor: egy-egy kiválasztott ember legjellemzőbb testi tulajdonságait igyekeznek megjeleníteni, szívesen rajzolják le magukat. Az élethű mozdulatokat képesek jól lerajzolni. A bonyolultabb érzelmek, az arc jól kidolgozottsága a jellemző.

2. 13 éves kor: az öltözködésben és a színekben megjelennek a kulturális jellegzetességek. Nagyon igyekeznek a részletek kidolgozására: arckifejezésekre, a ruhák gyűrődéseire, a fény-árnyék játékára. „A tehetséges gyerekek aktokat kezdenek rajzolni az arányok, az izomfelépítés és az anatómiai jegyek tanulmányozására” (Feuer 2000, 107).

3. 14 éves kor: a szem kifejező ábrázolása lesz az egyik legfontosabb téma a rajzaikban. Addig kísérleteznek az emberalak megrajzolásával, amíg az szá-

mukra is megfelelő lesz. Nem ritkák az ember-füzetek, amelyek titkosak a nyilvánosság előtt, csak azoknak mutatják meg a gyerekek, akikben megbíznak. Ide rajzolnak különféle emberi viselkedéseket (például agresszió, durvaság), vagy különleges megjelenésű embereket.

4. 15 éves kor: sok fiatal már nem rajzol saját magától ebben az életkorban. Ha mégis, akkor emberábrázolásuk már-már művészi. A grafit mellett új eszközöket próbálnak ki. Érdeklődéssel fordulnak az egyes művészeti stílusokhoz, ezekben kipróbálják magukat (Feuer 2000).

Saját vizsgálatok

Vizsgálati módszer, az intézmények bemutatása

Dolgozatom témája a 10-11 éves gyermekek emberábrázolási képességének megfigyelése. Kutatásomban két negyedikes osztályt választottam, akikkel elvégeztem egy emberrajz-tesztet. Az egyik osztály egy kis falusi iskolában, a Szentbalázi Körzeti Általános Iskolában tanul, a másik pedig egy kaposvári iskolában, a Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnáziumban. Azért ezt a korosztályt választottam, mert közel áll hozzám az a bennük lévő, új ismeretek elsajátítása iránti vágy, amelyben még megvan a játékosság. A Szentbalázi Körzeti Általános Iskola negyedikes osztályát volt szerencsém közelebről megismerni a tanítási gyakorlataim során, ez is megerősített választásomban. Befogadóak, nyitottak az új tartalmakra, akár tantárgyi, akár köznapi életből vett tanácsokról van szó. Sikerült velük egy harmonikus kapcsolatrendszer kialakítani, amely magával vonta azt, hogy könnyebbé vált a tesztfelvétel, ugyanis nem mutattak háritó magatartást. Emellett kíváncsi voltam arra is, hogy a serdülőkor kapujában lévő diákok hogyan viszonyulnak egy rajzolási feladathoz.

A két osztály eredményének bemutatása előtt a két iskolát szeretném néhány mondatban megismertetni.

- Szentbalázi Körzeti Általános Iskola
- Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium
- Komplex Alapprogram

Szentbalázi Körzeti Általános Iskola

A Szentbalázi Körzeti Általános Iskola a zselici dombok között fekszik, székhelyközsége Szentbalázs. Hét település tartozik a beiskolázási körzetébe: Sántos, Szentbalázs, Cserénfa, Kaposgyarmat, Hajmás, Gálosfa és Bószénfa. Járnak még gyerekek Gödréből és a megyeszékhelyről, Kaposvárról is. Az iskola kihasználja a természetközelséget: több programot, közösségépítő eseményt szervez a közeli erdőbe. Mivel az ide járó gyerekek legnagyobb része kis faluból

érkezik, a természetben szerzett gyakorlati tapasztalatot otthon is hasznosítani tudják (Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola Pedagógiai Programja).

Az intézményben 1998-ban alakult a Szülőföldünk Alapítvány, amely az oktató-nevelő munkát segíti. Létrehozói a gyerekek szülei, a pedagógusok és a fenntartó önkormányzatok vezetői (2013. január 1-én átvette a Kaposvári Tankerületi Központ). Legfőbb célja az olyan programok szervezése és lebonyolítása, amelyek segítenek a gyerekeknek megismerni környezetüket, hazájukat, emlékeinket és hagyományainkat. A kulturális nevelés mellett a sporttevékenységre is nagy hangsúlyt fektetnek. Minden évben sikerült olyan táborot vagy kirándulást megszervezni, amelyen minden tanuló részt vehetett anyagi helyzettől függetlenül. Sikeres pályázatok eredményeként az iskola gazdagodott számítógépekkel, fényképezőgépekkel, laptokokkal és projektorokkal, amelyeket szabadidős programokon vagy a tanórákon lehet használni (Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola Pedagógiai Programja).

„A Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola egy 8 évfolyamos általános iskola. A 2022/2023-as tanév szeptemberi tanulólétszáma 112 fő. Ebből 59 fő alsós (53%), 53 fő felsős (47%) tanuló. Az intézményben 5 napközis tanulócsoport működik: összevontan tanulnak délután a 2-3. osztályosok, az 5-6., és a 7-8. osztályosok.

Az iskolában 33 tanuló (29%) részesül gyermekvédelmi támogatásban. 18 tanuló (16%) hátrányos helyzetű, 2 tanuló (2%) halmozottan hátrányos helyzetű. 14 gyermek (13%) sajátos nevelési igényű, 11 fő (10%) küzd beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel” (Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola Munkaterve).

Az iskola személyi ellátottsága és technikai felszereltsége nagyban hozzájárul a tanulók személyiségfejlődéséhez. Az intézmény felújításával kialakításra került egy kémiai-biológia labor. Az iskola 20 tablettel rendelkezik, amelyekkel a tanulók digitális kompetenciáját fejleszthetik. Ezenkívül a könyvtárban a tanulók kettő, korlátlan internettel rendelkező számítógépet használhatnak a tanuláshoz.

A pedagógusok munkáját utazó gyógypedagógusok segítik.

A sokszínű és élményalapú tanulás érdekében az iskolában alprogrami foglalkozások zajlanak a Komplex Alapprogram keretében: logikaalapú, testmozgás alapú, digitális alapú, művészetalapú és életgyakorlat-alapú alprogramok.

Az iskolában két munkaközösség (alsós és felsős) tevékenykedik, amelyek szorosan együttműködnek egymással.

A délutánok folyamán a tanulók saját ízlésüknek megfelelően választhatnak az iskola által kínált szakkörökből. Működik énekkar, életmódszakkör és sportfoglalkozás.

A nyolcadikos tanulók felkészülését a középiskolába matematika és magyar nyelv előkészítő segíti.

A Szentbalázsi Körzeti Általános Iskolában cigány nemzetiségi nevelés-oktatás is folyik.

Az iskola 2015-ben elnyerte az Örökös Ökoiskola címet (Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola Pedagógiai Programja).

Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium

Az iskola Kaposváron a Béke utcában található. Ugyan van a beiskolázási kötelezettsége Kaposvár egy szegletéből, de más körzetekből is jelentkezhettek tanulók. 1955-ben indult az első osztály, 1971-ben új épületben kezdődött a tanév és már felső tagozat is működött. 1994-ben nyolc, 2002-ben négy évfolyamos gimnáziumi képzést is indított az intézmény. Az iskola rendelkezik a különféle tanórákhoz szaktantermekkel, a tudás bővítéséhez könyvtárral, a digitális ismeretek gyakorlásához informatika tantermekkel. A tornatermek, tanmedencéi, sportudvara nagyban hozzájárul a mindennapi testmozgás gyakorlásához. „A Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola a 2000-ben alakult Kaposvári Egyetem része lett” (Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium Pedagógiai Programja, online forrás), azután 2015 augusztus 31-étől a Klebelsberg Intézményfenntartóhoz került.

Az általános iskolai tagozat mellett működik 4, illetve 8 osztályos gimnáziumi képzés is. A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus,

Neveléstudományi Intézettel való együttműködés révén az egyetemi hallgatók gyakorlati helyeként szolgál az intézmény.

A pedagógusok munkáját több számítástechnikai eszköz is segíti. Ezeknek köszönhetően interaktívabb tanórákkal tudnak szolgálni a tanulók részére. A számos sport lehetőséget biztosító termekben a mindennapi testmozgás és egyéb sportok megismerése, gyakorlása a fő szempont. Ezáltal a tanulók a mindennapi monotonitás mellett aktívan kikapcsolódhatnak. Ezeken felül utánpótlás képzése is történik több sportág javára („labdarúgás, kosárlabda, atlétika, röplabda, úszás, vízilabda”) (Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium Pedagógiai Programja, online forrás).

Az intézményben való oktatás előtérbe helyezi azt a fajta oktatást, amely által a tanulók komplex módon tudják szemlélni a világot. A pedagógusok célja a gyerekek készségeinek, kompetenciáinak és szociális képességeinek a fejlesztése, javítása. A gyermekközpontúsággal próbálják a pedagógusok elérni azt, hogy a gyerekek úgy éljék meg az oktatást, hogy az róluk szól és nem egyfajta kényszerrel érezzék a tanulás iránt.

Az iskola céljai közé tartozik, hogy a kapuit elhagyó tanulók nyitottak, önmagával és társaival toleráns, a környezetért felelős személyekként tegyék. Az alap és általános tudást megszerezve boldogulhassanak a későbbiekben (Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium Pedagógiai Programja, online forrás).

Komplex Alapprogram

A Komplex Alapprogram célja a korai és a képzettség nélküli iskolaelhagyás megelőzése. A program célja egyben a diákok tanulási módszereinek elősegítése, valamint a pedagógusok szemléletváltása egy olyan oktatás irányába, amely olyan módszereket alkalmaz, amik a tanulást és a tanulás szeretetét helyezik előtérbe úgy, hogy a gyerekek nem kényszernek élik meg az oktatást. A diákok személyiség és kompetencia fejlesztése is előtérbe került az effajta oktatási rendszerben. Az ilyen módon történő oktatásban a pedagógus szabadban építhet a tanulók erősségeire, vagy akár a gyengeségekre fókuszálva

és az adott tanulót segítve fejlesztheti a készségeit (Komplex Alapprogram, online forrás).

A Komplex Alapprogram öt alprogramból áll:

Digitális alapú alprogram: Célja a diákok digitális eszközökkel való tanulásának elősegítése, valamint azok felelősségteljes használatára való oktatás. A pedagógusok igyekeznek digitális eszközöket használni, így színesebbé válhatnak az adott tanórák (Komplex Alapprogram, online forrás).

Logikaalapú alprogram: Célja, hogy az oktatásban olyan játékos egyéni, illetve csapatos feladatokat integráljanak, amely a tanulók kompetenciáit fejlesztik játékos módon, élményekkel gazdagítva. Főbb készségek itt a logika, problémamegoldás és a gondolkodás (Komplex Alapprogram, online forrás).

Életgyakorlat-alapú alprogram: Feladata az életben hasznosítható kompetenciák fejlesztése. „Hat központi kérdés köré szerveződik: egészséges életmód, életvezetés; környezettudatosság (fenntarthatóság); állampolgári felelősség (közösségi szerepek); életút-támogató pályaorientáció; család, párválasztás; érzelmi intelligencia (szociális készségfejlesztés). Fontos jellemzője a komplex szemléletmód” (Komplex Alapprogram, online forrás)

Művészetalapú alprogram: Célja a személyes és a társas készségek fejlesztése. A tanulók önkifejezése és megnyilvánulása egy olyan környezetben, amely támogatja őket a kreativitások megélésében (Komplex Alapprogram, online forrás).

Testmozgásalapú alprogram: Célja a tudatos testmozgás és a mozgáskoordináció fejlesztése, valamint a diákok személyiségfejlesztése egy egészségesebb életmód elérése érdekében. Az iskolában testnevelésórákon, iskolai szabadidőben, szünetben, valamint tanórákon van rá lehetőség, hogy mozgással kapcsolatos feladatokat végezzenek a tanulók (Komplex Alapprogram, online forrás).

Tesztfelvétel körülményei

A tesztek a délelőtti utolsó tanórákon vettem fel. Mindkét osztályban azt az utasítást adtam, hogy rajzoljanak egy embert. A munkát nem lehet elrontani, minden megoldást elfogadok, a rajz nem lesz osztályozva. Az alkotás elején

felhívtam a figyelmet arra, hogy a nevét senki ne írja fel a lapra, hiszen az egész kutatás anonim módon zajlik. Többféle eszközt használhattak: grafitceruzát, színesceruzát, filctollat és zsírkrétát. Az A/4-es méretű rajzlapokat én biztosítottam a gyerekeknek, a rajzeszközökből a sajátjaikat használták. A tesztfelvétel során nem csak a kész rajzokat vizsgáltam meg, hanem figyeltem az alkotás folyamatát is. Amíg a tanulók dolgoztak, volt lehetőségem az osztályterem hangulatát feltérképezni, hiszen a rajzolás környezete is kulcsszerpet játszik abban, hogy a tanulók milyen érzésekkel állnak neki a feladatoknak.

A szentbalázi iskolában a gyerekek a következőképp alkottak:

14 tanuló vett részt a kutatásban, négy lány és tíz fiú. A rajzolás elején nagyon sok kérdés érkezett azzal kapcsolatban, hogy milyen embert rajzoljanak, illetve hogy jó lesz-e úgy, ahogy ők elképzelték. Majd ahogy a munka haladt tovább, egyre oldottabb lett a hangulat.

A tanulók kényelmesen elhelyezkedtek, halk beszélgetés alakult ki, kötetlen volt a hangulat, emiatt néhányszor elkalandozott a tekintetük. Szinte mindenki javított, radírozott, egy kislány fordította meg a lapját és kezdte újra a munkát. Úgy láttam, a lányok elmélyültebben alkottak, mint a fiúk. Négy fiú volt, aki nem kapkodta el a munkát, kihasználta a rendelkezésre álló időt. Számomra nagyon érdekes volt, hogy többen is csak fekete-fehér embert rajzolt, egy fiú volt, aki grafitceruzát használt, majd zsebkendővel elkente a grafitot, hogy könnyedén nyerjen tónusértékeket. A fiúk közül négyen voltak, akik a feladatot lelkesen hajtották végre, a lányok végig szorgalmasan dolgoztak.

Az osztályterem falai a tanulók rajzaival volt kidíszítve, a lámpákról dekorációk függtek, az ablakokat papírdíszek tarkították, amelyek az osztályfőnök keze munkái. Az osztály igazán hangulatos légkörrel rendelkezik a sok kiegészítőnek és dekorációnak köszönhetően.

A kaposvári Csokonai iskolában az alkotás folyamata:

Az emberrajzot 15 tanuló készítette el, hat fiú és kilenc lány. A tanulók itt is választhattak különböző eszközök közül: grafit ceruza, színes ceruza, filctoll és zsírkréta. A rajzlapot én biztosítottam az alkotáshoz. A feladat meghatározása után a tanulók többsége előkészítette a tolltartóját, elővette azokat az eszközöket, amelyeket használni szerettek volna. A munka elején előfordultak

kérdések az ember méretét és ruházatát illetően, erre azt a választ adtam, hogy mindent rájuk bízok. Az idő haladtával valaki jobban, valaki kevésbé mélyült el a munkában. Sok gyereknél előfordult a többszöri radírozás, három tanuló kezdte teljesen előlről a munkát. Akik jobban koncentráltak, ők csendesebben rajzoltak, kényelmesen helyezkedtek el a székeken: ráültek az egyik lábukra, keresztbe tették a lábaikat, kicsit oldalasan ültek. Egy kislány két kézzel rajzolt: bal kezében lila színest, jobb kezében kék színest fogott. Három tanuló legalább 30 percen keresztül foglalkozott az emberrajz elkészítésével.

A tanterem igen gazdag volt dekorációk terén. Azok a tanulók, akik elkészültek az emberrajz-teszttel, folytatták a március 15-i dekoráció elkészítését, amelyben a napközis nevelő segített. A teremben a gyerekek munkái mellett tanulást segítő plakátok és képek voltak.

Előzetes elemzés, első benyomások

Az elkészült munkákat nem csak egyesével vizsgáltam meg a tömeges megfigyelés módszerével, hanem az összképet is megfigyeltem. A tanulók rajzait kivettem magam elé, majd rögzítettem az első benyomásaimat.

A szentbalázi iskola tanulói döntő többségben a rajzlapot állítva tartották. Több munka csak grafitceruzával készült, nem jellemző a rikító színek használata. A lányok csak rózsaszín ruhába öltöztették emberfigurájukat. Eszközhasználatukban leginkább a grafit ceruza, a színes ceruza a jellemző, de volt, aki filctollal dolgozott. Az elkészült munkák tiszták és rendezettek lettek. Tiszta, biztos vonalakkal kontúroztak. Az emberi alakok sok helyen aránytalanok, hiányoznak egyes testrészek a rajzról (két fiú portrét rajzolt, habár az egyikük elkezdett lábat is rajzolni, végül azt kiradírozta).

A kaposvári iskola diákjai színesebb rajzokat készítettek, bátrabbak voltak a színek használatában. Ők már zsírkrétát is használtak. Az alakok nagyobbak, jobban kitöltik a teret. Erőteljes nyomhagyás a jellemző. Mindenki egészalakos rajzot készített, de itt is előfordul, hogy hiányoznak testrészek. Az emberalakok arányait tekintve többnyire valóságűek, azonban két rajzon furcsa, szinte állatszerű lények szerepelnek ember helyett.

Ami mindkét csoportra jellemző, hogy a kompozíciót tekintve leginkább a rajzlap közepére vagy aljára, a lap szélét érintve rajzoltak. Előfordulnak plusz formák, tárgyak a rajzokon, az ember kezében. Minden gyerek a saját nemének megfelelő nemű embert rajzolt.

A vizsgálat eredményei

Kutatásom további részében Feuer Mária gyermekrajzi vizsgálatait vettem alapul.

A gyermekek emberábrázolási képessége folyamatosan fejlődik, egyre több testrészt jelenítenek meg rajzaikon, ezeket törekednek pontosan, aprólékosan ábrázolni.

Feuer Mária vizsgálata szerint a 10 évesek a következő teljesítményt nyújtják százalékos eloszlásban a testrészek meglétét tekintve:

- „fej, láb, kar, törzs, szem, a végtagok összefüggenek a törzsszel: 100%
- a törzs helyes aránya, kétdimenziós ábrázolás: 100%
- száj: 98%
- ujjak: 94%
- fej helyes aránya: 83%
- haj: 78%
- szemöldök, szempilla: 72%” (Feuer 2000, 102)

A vizsgált rajzok között előfordulnak olyanok, amelyek nem felelnek meg a vizsgált korosztály átlagos teljesítményével, vagyis a nyolc és kilenc évesek emberábrázolásának fejlettségi szintjén rajzolnak. Ezért indokoltnak tartok beemlíteni az ezekre a korosztályokra jellemző itemet:

8 éves kor:

- „orr: 97%” (Feuer 2000, 96)

9 éves kor:

- „ruha: 99%
- kézfej: 58%” (Feuer 2000, 98)

A felvett minták alapján az figyelhető meg, hogy előfordulnak olyan területek a gyermekek emberábrázolási fejlettségi szintjében, amelyek jelentősen el-

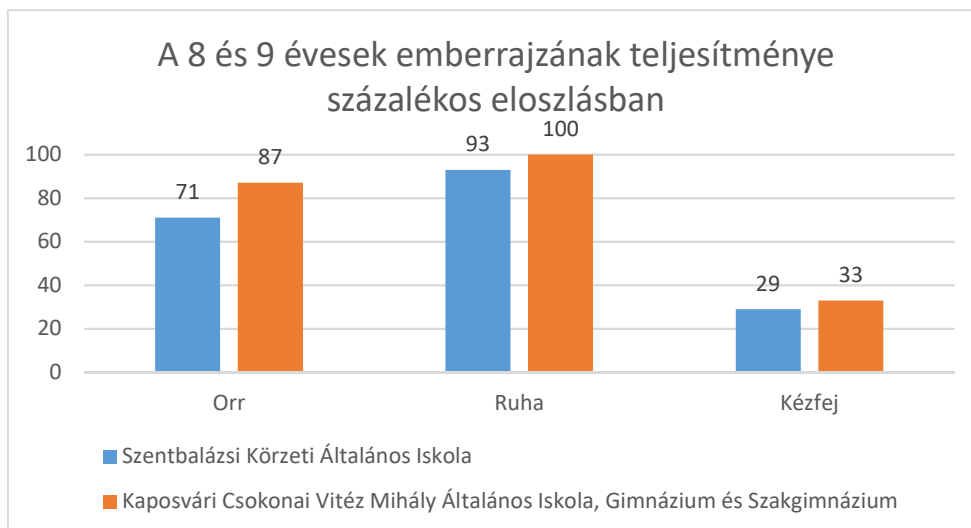
térnek az átlagtól (például a fej helyes arányának ábrázolása a test többi részéhez képest). A két iskola összehasonlításában is láthatóak olyan itemek, amelyek nagy különbséget mutatnak (ilyen az ujjak megléte). A Szentbalázi Körzeti Általános Iskolában nem csupán a Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály iskolához képest van képességbeli lemaradás, hanem az átlagos teljesítményhez képest is.

A felvett tesztek eredményeinek bemutatását azokkal az itemekkel kezdem, amelyek a fiatalabb korcsoport emberábrázolási fejlettségi szintjére jellemző, majd ezután térek rá a vizsgált korosztály átlagos fejlettségi szintjének vizsgálatára.

A 8 éves gyermekek 97%-a rajzol orrot az emberábrázolás során. Ehhez képest a felvett rajzok esetében a 10 éves gyermekek 71%-a rajzolt orrot a szentbalázi iskolában (14 gyermekből 10), a városi iskolában már többen, a tanulók 87%-a (15 gyermekből 13).

Az emberábrázolás fejlettségi szintje százalékos eloszlásban 9 éves korban a ruhaábrázolás tekintetében eléri a 99%-ot. A falusi iskolában az átlagtól 6%-al kevesebben rajzoltak ruhát (a 14 tanulóból egy nem öltöztette fel az alakot), a városi iskolában azonban az eredmény 100%-os lett, mindenki rajzolt ruhát. Voltak, akik elég egyszerűen öltöztették fel az alakot és voltak, akik színes, díszes ruhát rajzoltak.

9 éves korban a gyerekek 58%-a rajzol kézfejet. Ez az adat azért érdekes, mert ujjakat sokkal többen, ebben az életkorban a vizsgált személyek 90%-a rajzol. Tehát megfigyelhető, hogy az ujjak gyakran rögtön a karból indulnak, nem pedig a kézfejből. A felvett tesztekben Szentbalázson a rajzokon az emberalakok 29%-a rendelkezett kézfejjel, míg a Csokonaiban 33%.

1. ábra: A 8 és 9 évesek emberrajzának teljesítménye százalékos eloszlásban (saját forrás)

A fej, láb, kar, törzs szem megléte és az, hogy a végtagok összefüggenek a törzssel az átlagos teljesítményben 100%-os eredményt mutat. Azonban ez a teljesítmény a Szentbalázsi Körzeti Általános Iskolában gyengébb, ugyanis a felvett 14 tesztből ketten csak portré ábrázolást készítettek. A kaposvári iskolában minden tanuló egészalakos embert rajzolt.

A törzs helyes arányának és a kétdimenziós ábrázolásnak 10 éves korban a szakirodalom szerint átlagosan 100%-os eredményt kell mutatnia (Feuer, 2000). Azonban az általam vizsgált két iskolában egyik helyen sem mondható el, hogy megfeleltnek ennek a szintnek. Mivel a szentbalázsi iskolában kettő tanuló csak portré ábrázolást készített, így ez a két rajz már alapvetően csökkenti az elvárható szint maximális eredményét. Ezen kívül még kettő tanuló volt, aki a törzset aránytalanul ábrázolta a test egészéhez képest. A Kaposvári Csokonai iskolában a 100%-hoz képest a tanulók 67%-a rajzolta a törzset arányosan. A kétdimenziós ábrázolás mindkét iskolában 100%-os eredményt hozott.

A száj megléte a vizsgált gyerekeknél 100%-os eredményt mutat, amely 2%-al több mint az erre a korosztályra jellemző átlagos teljesítmény. Tehát a vizsgált 29 gyermekből mindenki rajzolt az emberre száját. A szájak néhol csak egyszerű vonalak, azonban megfigyelhetők részletesek, kidolgozottak is.

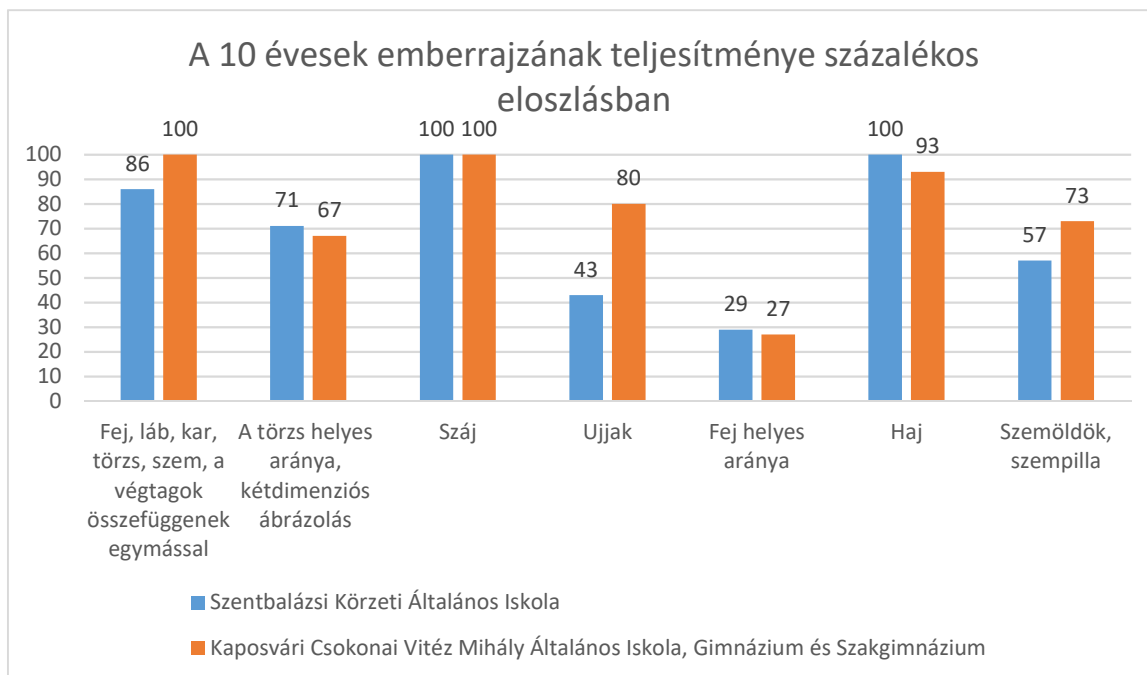
Az ujjak megléte százalékos eloszlásban a kutatások szerint 94%. Nagy eltérést mutat az általam vizsgált két csoport. Míg Kaposváron viszonylag közel

van az átlaghoz a kapott eredmény (80%, a 15 tanulóból 12-en rajzoltak ujjakat), addig ez a szám Szentbalázson jóval alacsonyabb. Itt a gyerekek 43%-a kapcsolt a karhoz ujjakat. A vizsgált gyerekek között egy olyan szentbalázsi tanuló volt, aki kézfejet rajzolt, de ujjakat hozzá nem. Ezen az egy tanulón kívül, akik kézfejet rajzoltak, ők mind ujjakat is kapcsoltak hozzá.

A fej helyes arányának megléte jelentős eltérést mutat mindkét iskolában az átlagos 83%-os teljesítményhez képest. A falusi iskolában a tanulók 29%-a, vagyis 4 tanuló rajzolt arányos méretű fejet a testhez. Ugyanígy négyen ábrázolták a fejet aránytalanul a városi iskolában, ez százalékos eloszlásban 27%-ot jelent.

A haj ábrázolásában az általam vizsgált osztályok magasabb szintet képviselnek, mint a 10 évesek átlagos teljesítménye. Feuer Mária kutatásában a vizsgált személyek 78%-a rajzolt haját. A szentbalázsi tanulók mind a 14-en ábrázoltak haját (100%), a Csokonai iskolában vizsgált diákok közül egy tanuló ábrázolta haj nélkül az alakot. Azonban az ábrázolás módja jelentősen eltér egyénenként. A lányok jobban figyeltek a haj kidolgozására és a valósághű ábrázolásra. A fiúk rajzaiban több esetben is megfigyelhető, hogy csak néhány szál haját rajzoltak, kevésbé törekedtek a valósághű ábrázolásra.

A szemöldök és szempilla megléte a Csokonai iskolában majdnem megegyezik az átlagos teljesítménnyel. Százalékos eloszlásban a 10 évesek 72%-a rajzol látható szemöldököt vagy szempillát, a Csokonai iskolában ez 73%-os eredményt mutat. A szentbalázsi iskolában azonban jóval kevesebb tanuló ruházta fel ezekkel a részletekkel az embert, mindössze 57%-uk.

2. ábra: A 10 évesek emberrajzának teljesítménye százalékos eloszlásban (saját forrás)

Minden tanulóra elmondható, hogy a saját nemének megfelelő nemű embert rajzolt. A lányok minden esetben hosszú haját rajzoltak. A ruha ábrázolásánál a legtöbb esetben rózsaszín színt használtak, vagy valamilyen kiegészítővel ruházták fel az alakot (például virágcsokrot, nyakláncot rajzoltak). A ruha hiánya egy Szentbalázson tanuló fiú rajzában fordult elő. Néhány fiú esetében is elmondható, hogy rajzoltak kiegészítőket, feliratokat a ruhákra.

A rajzolás folyamatának időtartamát nézve a lányok többet foglalkoztak a feladat elvégzésével, átlagosan 18,3 percet töltöttek el az ember lerajzolásával, míg a fiúknál ez 15,4 perc volt. A munkák minőségén is meglátszik, hogy azok a rajzok, amelyek néhány perc alatt készültek el kevésbé kidolgozottak. Vannak olyan rajzok, amelyek összecsapott hatást keltenek, de vannak nagyon szépen kivitelezett ábrázolások is.

A továbbiakban részletesen bemutatok három rajzot a két iskolából, amelyek jó példák lehetnek a tíz éves korra jellemző fejlettségi szint meglétéhez vagy hiányához.

3. *ábra*: Saját kutatás (saját forrás)

Az első rajzot egy Kaposváron tanuló fiú készítette. Az első benyomásaim a rajzról, hogy összecsapott, kapkodó hatást kelt, illetve nem tiszta a munka. Ez abból is adódhat, hogy a munkát kevesebb, mint 10 perc alatt készítette el. A kontúrvonalak biztosak, azonban néhány helyen többször is átrajzolta őket a tanuló. A testrészek egyáltalán nem arányosak, az alaknak nincs nyaka. További hiányosságok is felfedezhetők: a fiú nem rajzolt orrot, hajat, ruhát is hiányosan. A kézfej nem határolódik el az ujjaktól, amikből csak három-három van. A száj csupán egy hosszúkas síkidom, a szemek kör alakúak. Az ember füle inkább egy állat fülére emlékeztet, mint egy emberi fülre. A fiú rajzolt szemöldököt az alaknak. Az ember mellett látható egy kiegészítő motívum is, amely nem rendelkezik funkcióval.

4. *ábra*: Saját kutatás (saját forrás)

A következő emberrajzot egy lány készítette, szintén a Csokonai iskolából. A rajz egészét nézve egy tiszta és igényes munkáról van szó, élénk, vidám színekkel. Az emberrajzot 10 perc alatt készítette el. A tanuló többféle eszközt is

alkalmazott az alkotás során: grafitceruzát a kontúrvonalak meghúzásához, a formák kitöltéséhez filcet és zsírkrétát használt. A bőrfelületeket fehérén hagyta. Törekedett a rendelkezésre álló tér kihasználására, a lap nagy felületét elfoglalja az ember. Az alaknak megvan minden testrésze, azonban a fej és a karok nem méretarányosak. Az arcra minden érzékszervet helyesen megrajzolt, figyelt a szemek mandulaszerű alakjára.

5. ábra: Saját kutatás (saját forrás)

A harmadik rajzot egy Szentbalázson tanuló lány készítette. A munkát precízen végezte, a végeredmény egy tiszta, igényes alkotás lett. Az emberrajzot második próbálkozásra fejezte be, az első próbálkozásával nem elégedett meg, így megfordította a lapot. A megfordított lapon is láthatóak még radírozás nyomai, többször is javított a kontúrvonalakon. A rendelkezésre álló teret nem töltötte ki. A színezés egységes, erős fedésű, nem hagyott üres felületet a kontúrvonalon belül. A testet arányosan rajzolta. A fejnél törekedett a valóság-hű ábrázolásra. A haj szép, reális formát kapott, látszanak a hullámok. Az érzékszervek szépen és helyesen lettek ábrázolva: az emberalaknak telt ajkakat rajzolt, az orra is valóságszerű. Ezen kívül rajzolt szempillát és szemöldököt is.

Fejlesztési javaslatok a kutatási témával kapcsolatban

Az eredmények javítása a tanórákon, illetve különféle foglalkozásokon is megvalósítható. A helyes emberábrázolási képesség fejlesztése érdekében egy, több foglalkozáson átívelő projektfeladat leírását készítettem el, amelyet a Szentbá-lázi Körzeti Általános Iskolában tudnék megvalósítani. Pedagógiai asszisz-tensi munkám során szereztem pozitív és negatív tapasztalatokat is a rajzórák során, ezért fogalmazódott meg bennem az az ötlet, hogy a feltárt hiányossá-gokat ellensúlyozni kellene, fejlesztésre lenne szükség. A kutatás során meg-szerzett tapasztalatok, a megismert szakirodalmak arra ösztönöznek, hogy a lehetőségekhez mérten megvalósítsak egy programot, amely a gyerekek rajzi fejlődésére irányul. Gyakorló pedagógusként ezt a programot szeretném majd a valóságban is kipróbálni.

Rajzi képességek fejlesztése alsó tagozaton

Tapasztalatom szerint a gyermekek úgy érkeznek az iskolába, hogy az egyik legkedvesebb tevékenységük a rajzolás. Ezt kihasználva lenne szükség az új ismeretanyagok elsajátítására. Amire alapvetően a legnagyobb szükség lenne, hogy a rajzórákat egy blokkban lehessen megtartani. Így egy-egy témával ala-posabban lehetne foglalkozni, több időt lehetne fordítani a művészi igényű al-kotások megfigyelésével és elemzésével. A rajzi képességek fejlődése nem me-rülhet ki a rajzórákban, a több tanórán is szerepet kap a rajzolás. A gyermekek legkönnyebben vizuális úton értenek meg valamit, tehát ha látják maguk előtt a problémát és annak megoldását. Például egy matematika feladatban gyor-sabban megoldhatnak egy feladatot, ha ahhoz készíthetnek egy rajzot. Olva-sásórákon a szövegértés felméréséhez kiváló lehetőség lehet, ha a tanulókkal rajzoltatunk. Az írás megalapozásához jó gyakorlat lehet például sorminták rajzoltatása különböző betűelemekkel.

A gyerekek rajzi képességeinek fejlesztése érdekében a projektben azt a célt szeretném elérni, hogy a tanulók játékosan, számukra élvezhetően ismer-jék meg, majd sajátítsák el az emberábrázolás lépéseit. Mivel dolgozatom a 10-

11 éves korosztály megfigyeléseiről és rajzi képességeinek felméréséről szól, így projektet negyedik osztályosoknak terveztem.

A Szentbalázsi iskola Pedagógiai Programjának alappillére a Komplex Alprogram, amelynek szerves részét képezi a művészetalapú alprogram. Az alprogrami foglalkozások nagyszerű lehetőséget biztosítanak az élményszerű tanulásra. A tanulás mellett az élmény és tapasztalatszerzés, illetve a társas kompetenciák fejlesztése is nagy hangsúlyt kap.

Projektfeladatom több művészetalapú alprogrami foglalkozás idejét teszi ki. Projektem fő irányvonala az emberi test ábrázolásának megismerése lépésről-lépésre. A foglalkozások vidám hangulatúak lennének, nem csupán a rajzolás lenne középpontban, hanem a játék, a közösen eltöltött idő minősége is. Fontos a differenciálás is, minden tanuló maga választhatná ki azokat az eszközöket, amelyekkel dolgozni szeretne. Ezzel is motiválva őket arra, hogy a feladatokat saját tudásuk szerint elvégezzék. Úgy gondolom, hogy ha egy általa választott eszközzel sikereket ér el, akkor nyitottabb lesz másfajta rajzeszközök felé. Például ha a zsírkrétát szívesen alkalmazza és megtanul helyesen bánni vele, szívesen fog kísérletezni a későbbiekben a pasztellkrétával, amennyiben azt az anyagi és iskolai körülményei lehetővé teszik.

Projektóráim 45 perces időintervallumot tesznek ki heti rendszerességgel. Mindegyik foglalkozás egy beszélgetéssel kezdődne, amelyben felmérném a tanulók aktuális érzelmi állapotát. Hiszen a jóllét és a produktív tevékenységre rengeteg dolog lehet hatással: pillanatnyi érzelmek, fáradtság, jó közérzet. Így azoktól a tanulóktól, akik valamilyen oknál fogva nem érzik jól magukat, kevésbé várható el az órai aktivitás. A projektórák felépítéséhez és szemléltető anyagához Rosa M. Curto Rajzolni tanulok című könyvét használtam fel. A feladatok során az egésztől haladunk a részletek felé. Az egyes testrészek ábrázolása előtt fontosnak tartom, hogy a test teljes egészét lássák maguk előtt. Az órákat 15 fős létszámra tervezem.

Az első óra anyaga a bevezetés a témába lenne. Az órán végzett feladat összetettsége miatt két foglalkozáson keresztül dolgoznak ezen a tanulók. A beszélgetést egy játék előzné meg. Cédulákra felírjuk minden tanuló nevét, majd ezeket bedobjuk egy kosárba és jól összekeverjük. Minden gyerek kihúz egy

neevt (ha saját magát húzza, akkor visszadobja és újat húz). A papíron szereplő osztálytársáról kell írnia néhány külső tulajdonságot. Ebben a feladatban már megjelenik a tantárgyi kapcsolat: magyar nyelv, fogalmazás, külső tulajdonságok. Ezután egyesével felolvassák, amit írtak és a többeknek fel kell ismerni, hogy kit mutatott be a társuk. A bevezető játék után kerül sor egy rövid beszélgetésre, amely során egy tanulót (aki önként vállalja a feladatot) kiállítok az osztály elé. Majd részletesen megbeszéljük, hogy testrészeink honnan indulnak, mekkorák egymáshoz viszonyítva, ugyanígy az érzékszerveinkkel. Majd ezután körül sor a csoportalakításra. Kiscsoportok kialakítása a cél, ezért három fős csoportok lennének. A véletlenszerű csoportalakítást választottam, mert így nem mindig csak a jól összeszokott társaság fog együtt dolgozni, hanem az alkotás folyamatában nyitottabbá vált tanulók mélyebb kapcsolatot tudnak kialakítani azokkal a társaikkal, akikkel egyébként nem ápolnak baráti kapcsolatot. A csoportalakítás testrészek képeivel történne, amiket egy borítékból kell kihúzni. A képeken a következők lehetnek: fej, kar, láb, törzs, emberi alak arc nélkül. A képek alapján kell egymást megtalálni, az azonos képpel rendelkezők kerülnek egy csoportba.

Az óra fő feladata a csoportból egy ember körberajzolása egy nagyméretű csomagolópapírra. Mindegyik csoport körberajzolja egy társát, az így kapott formák lehetnek különböző pozíciókban, például terpeszállásban, felemelt karral. A körberajzolás után a csoportok választhatnak eszközöket, amelyekkel ki fogják tölteni a formát. A kitöltés módja szabadon választható: lehet mintás, egyszínű, különböző formákkal kitöltött. A lényeg, hogy a csoportok egységként működjenek. A projektóra legfőbb feladatai a társas kompetenciák fejlesztése, a testséma megismerése és formaalkotás, kitöltés síkban.

A második projektóra témája már az egyes testrészekre fókuszál. A bevezető játék egy tükörkép játék lenne (Danisné—Molnár 2020). A tanulók párba állnak egymással szemben. A láb és a kar mozdításával különböző testhelyzeteket kell felvenni. A páros egyik tagja lesz a tükör, neki utánoznia kell a párja minden mozdulatát. A játék nagymértékben fejleszti a téri tájékozódás képességét. A motivációs játék után a testrészek elhelyezkedését, arányait ismételjük át. A tudás felelevenítése végén megbeszéljük, mire használjuk a kezünket, mik azok a napi feladatok, amiket a kezünk használata nélkül nem, vagy csak

nehezen nem tudnánk megtenni. Itt egy kis kitérőt teszünk, beszélünk azokról a művészekről, akik valami miatt elveszítették karjukat vagy valamilyen rendellenességgel születtek. Ők megtanultak a lábukkal festeni. Ezután ismertetem a feladatot. Az önálló munka során mindenki rajzolja körbe a kézfejét. A gyerekek helyezték a tenyerüket a rajzlapra úgy, hogy az ujjukat nyissák szét. Az így kapott körvonalat egészítsék ki úgy, hogy az egy állat alakjára hasonlítson. Az alkotáshoz szükséges eszközöket ezen a foglalkozáson is a tanulók választhatják ki. Az állatnak nem kell az egész testét megjeleníteni, elég a fejét, de ezt a tanulók egyénileg dönthetik el.

A foglalkozás céljai: téri orientáció fejlesztése, kreativitás és fantázia fejlesztése, formaalkotás síkban. Azonban az óra legfontosabb feladata a kéz és az ujjak rajzolása és annak rögzítése a tanulóknál. Kutatásomban az emberrajzteszt kiértékelése során azt az eredményt kaptam, hogy az ebben az életkorban elvárható ujjábrázolás helyett mindkét iskolában jelentősen kevesebb ujjat rajzoltak az embereknek az átlaghoz képest. A feladattal szeretném a tanulóknál megerősíteni, hogy a karhoz kapcsolják a kézfejet, ahhoz az ujjakat megfelelő számban.

A következő művészetalapú alprogrami foglalkozáson a fej ábrázolása kerül a középpontba. Ezt a foglalkozást is két alkalomra tervezem a feladatok hosszúsága miatt. A foglalkozások során szeretném a diákoknál a fej ábrázolás helyes arányának betartását megerősíteni. A figyelem felkeltése és a hangulati előkészítés az érzelmek megfigyelésével kezdődik Rosa M. Curto könyvében. A tanulók megfigyelik a képeket. Megvizsgáljuk, hogy az egyes indulatokhoz milyen arckifejezések tartoznak: a száj állása, a szemöldök felhúzása mind-mind árulkodhatnak az érzelmi állapotról (Curto 2007). Elsődleges feladat, hogy megfigyeljük a fej arányát a test egészéhez képest. Ehhez a tanulók kapnak egy lapot, amin az emberi forma körvonalát látják. Ezt körbe kell nyírniuk, majd meg kell becsülni, hogy a fej körülbelül hányszor fér a testbe. A becslést követően az ember fejét levágják a tanulók, hogy megnézzék, jó volt-e a becslésük. A fejet ráméri a testre. Tantárgyi kapcsolat ebben a feladatban a matematika, azon belül a becslés és az arányok.

Az óra további részében a tanulók egy dobókockás rajzi feladatot oldanak meg. A gyerekek kapnak egy-egy dobókockát és egy segédtablázatot (1. számú

melléklet). A táblázat tartalmazza az érzékszerveket (száj, orr, szem, fül), amelyeket a diákoknak meg kell rajzolniuk, attól függően, hogy a dobókockával mennyit dobtak. Az ember hajának formáját mindenki maga választhatja ki. Az óra végi összegzés egy bemutató lesz, ahol a tanulók megmutatják társaiknak az alkotásaikat és elmondják, hogy a véletlenszerű dobásokkal milyen formájú érzékszerveket rajzoltak és ezek összességében milyen érzelmet tükröznek a kapott arcon. Erről mi jut eszükbe, fontos, hogy nincs rossz válasz, az összes véleményt és ötletet elfogadjuk. Az óra célja az emberi arc, az érzékszervek ábrázolásának megismerése játékos feladatokkal.

Az emberábrázolás képességének fejlesztésére szánt utolsó foglalkozás egy szintetizáló jellegű óra. A motivációs játék egy árnyjáték lesz, amelyhez szükség van több lámpára. A tanulók a lámpák elé tartják a kezüket és az ujjakkal különféle állatokat formáznak meg, amelyek árnyéka a falra vetül. Ezzel a játékkal is az ujjak megjelenítésére hívom fel a figyelmet. Az óra további részében megkérem a tanulókat, hogy rajzoljanak egy embert. Továbbra sem adok pontosabb meghatározást, pont úgy, mint ahogy a kutatásomhoz szükséges emberrajz-teszteket felvettem. A rajzokat összeszedem, és újból kiértékelem, majd összehasonlítom az előző vizsgálattal. Kíváncsi vagyok, hogy a foglalkozások milyen hatással voltak a tanulókra. Fejlődött-e az emberábrázolási képességük, mekkora eltérések fedezhetők fel az átlagos rajzi képességekhez képest. Mivel vizsgálatomban az egyik legnagyobb eltérés az ujjak hiánya volt a Szentbalázi Körzeti Általános Iskolában, ezért azt szeretném leginkább megfigyelni, hogy ez az arány növekedett-e.

A foglalkozások fő céljai elérése mellett a következő képességeket szeretném fejleszteni:

- vizuális képességek: megfigyelés, emlékezés, elemzés, formaalkotás síkban, lényegkiemelés, ábra alkotás
- kognitív képességek: figyelem, összefüggések megállapítása, élmények tudatosítása, következtetések levonása
- problémamegoldó képesség: a probléma értelmezése, a megoldás lépéseinek önálló tervezése, a megfelelő feladatmegoldási stratégiák megválasztása, kísérletezés, rugalmasság, tanulási képesség, leleményesség

- kommunikációs képességek: megfelelő közlési mód megválasztása, megfelelő ábrázolási rendszer kiválasztása
- személyes és társas képességek: nyitottság, kíváncsiság, kitartás, önállóság, együttműködés
- önismeret: személyes preferenciák határozott megnyilvánulása, tudatos vállalása

Összegzés

Kutatásom során két negyedikes osztály, egy falusi (Szentbalázsi Körzeti Általános Iskola) és egy városi (Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium) iskola tanulóinak emberábrázolási képességeit vizsgáltam Feuer Mária szempontsora alapján.

A vizsgálat során azt az eredményt kaptam, hogy a vizsgált tanulók nem az átlagos szinten teljesítették a tesztet. A vártnál alacsonyabb fejlettségi szintnek több oka is lehet. Az első a rajzórák számának lecsökkentése. Míg a 2012-es Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő kerettantervben 130 óra a kötelező a vizuális kultúra óraszámában, addig ez a kötelező óraszám a 2020-as Nemzeti Alaptantervhez illeszkedő kerettantervben már csak 102 óra (Oktatási Hivatal, online forrás). Így a diákoknak kevesebb idő áll rendelkezésre, hogy a témában elmélyedjenek. A másik ok, amiért a gyermekrajzok nem érik el a megfelelő szintet, hogy nincsenek meg a rajzoláshoz szükséges feltételek, nincs széles eszközkészletük (olló, ragasztó, különféle papírok, nyomhagyó eszközök) vagy egy olyan állandó helyük, ahova leülhetnek és elmélyülhetnek az alkotásban. Az iskolában megvannak a fizikai, tárgyi feltételek, de otthon sok családban ez nehézségeket okoz. Lehetnek anyagi akadályok, vagy a szociális körülmények nem teszik lehetővé az otthoni alkotás lehetőségét.

Összességében megfigyelhető, hogy az általam felvett tesztek eredményei több esetben is jóval alacsonyabb teljesítményt mutatnak, mint az elvárható lenne. A legnagyobb különbség a 10-11 éves korosztály átlagos ábrázolásában a fej arányosságánál látható, hiszen a felvett minták esetében mindössze a tanulók 27%-a és 29%-a rajzolta helyesen a fejet a törzshöz képest. A másik legnagyobb hiányosság az ujjak ábrázolásának hiánya a Szentbalázsi Körzeti Általános Iskolában. Feuer Mária vizsgálataiban már a négy éves korosztály 43%-a rajzol ujjakat az emberábrázolás során (Feuer 2000). Ez a szentbalázsi iskolában is 43%-os eredményt mutat, ahol 10 és 11 évesekkel dolgoztam. Tehát ezek a tanulók hat éves lemaradásban vannak, hiszen 10 éves korra már a gyerekek átlagos 94%-a rajzol ujjakat (Feuer 2000). Ami az átlagnál magasabb százalékot ért el, az a száj megléte. A 10 évesek teljesítményéhez

képest mindkét iskolában 100%-os eredményt nyújtottak a tanulók az átlagos 98%-kal szemben (Feuer 2000).

A vizsgálatom sikeres volt, hiszen kiderült, hogy melyek azok a területek, amelyekben a városi iskola és melyek azok a területek, amelyekben a falusi kisiskola teljesíti jobban.

A kutatások és a vizsgálat során nagyon sokat tanultam, köszönhetően a szakirodalmak tanulmányozásának. A saját vizsgálatom számomra azért volt fejlesztő hatású, mert olyan tudásra tettem szert a gyermekek rajzi fejlődésével kapcsolatban, amelyet a mindennapi munkám során is alkalmazhatok. A továbbiakban szeretnék jobban elmélyülni a témában, hogy a gyerekeket a rajzaikon keresztül még inkább megismerhessem.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm konzulensemnek, Rónai Gábornak a szakdolgozat elkészítése során adott tanácsait, segítségét és azt, hogy bátran fordulhattam Őhozzá további ötletekért, ha elakadtam.

Hálával tartozom Hirschné Póda Anikó mentorom és pedagógus kollegáim felé, akik támogattak, gyakorlati tanácsokkal láttak el.

Tiszta szívből köszönöm szüleimnek a sok szeretetet és türelmet, ami végig kísérte egyetemi tanulmányaimat. Hálásan köszönöm kedvesem támogatását és biztatását.

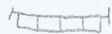

Irodalomjegyzék

- A 2012-es NAT-hoz illeszkedő kerettantervek. Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyamára. In: Oktatási Hivatal honlapja [online]. [2023. 04. 28.] <URL: https://kerettanterv.oh.gov.hu/01_melleklet_1-4/1.2.7_vizkult_1-4_u.docx
- A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók. Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyama számára. In: Oktatási Hivatal Honlapja [online]. [2023. 04. 28.] <URL: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktas/kerettanterv/Vizualis_kultura_A.docx
- Balázsné Szűcs Judit (2008): Rajzelemzés belemagyarázás nélkül. Budapest: SZORT BT, 19—32. p.
- Curto, Rosa M. (2007): Rajzolni tanulok. Budapest: M-érték Kiadó Kft, 46—47. p.
- Danisné Bán Éva—Molnár Beáta (2020): Játékgyűjtemény a téri tájékozódás fejlesztéséhez. In: Csongrád-Csanád Megyei Pedagógiai Szakszolgálat honlapja [online]. Csongrád Megyei Pedagógiai Szakszolgálat, 2020, 9. p.[2023. 04. 25.] <URL: <http://csmpsz.hu/wp-content/uploads/2021/01/J%C3%81T%C3%89KGY%C5%B0JTEM%C3%89NY-A-T%C3%89RI-T%C3%81J%C3%89KOZ%C3%93D%C3%81S-FEJLESZT%C3%89S%C3%89HEZ.pdf>
- Feuer Mária (2000): A gyermekrajzok fejlődéslélektana. Budapest: Akadémiai Kiadó, 35. p.; 81—110. p.
- Gerebenné Várbíró Katalin—Vidákovich Tibor (1989): A differenciált beiskolázás néhány mérőeszköze. Budapest: Akadémiai Kiadó, 73—77. p.
- Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium Pedagógiai Programja. In: Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium honlapja [online]. Kaposvár, 2022. [2023. 04. 15.] <URL: https://www.gyakorlokap.edu.hu/doc/jog/20220901_pp.pdf
- Kárpáti Andrea (2001): Firkák, formák, figurák. A vizuális nyelv fejlődése a kisgyermekkortól a serdülőkorig. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 7—20. p.

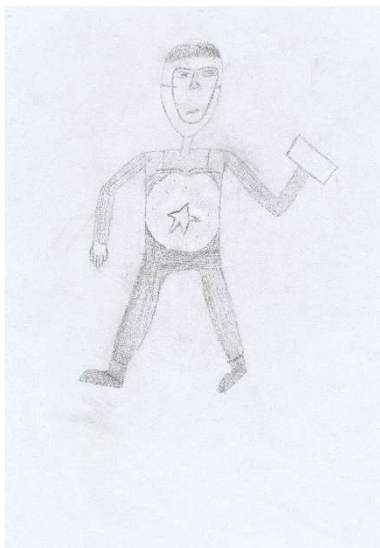
- Kárpáti Andrea (1995): Vizuális képességek fejlődése. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt, 7—12. p.; 65—66. p.
- Komplex Alapprogram. In: Komplex Alapprogram honlapja [online]. Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, 2019. [2023. 04. 14.] <URL: <https://www.komplexalapprogram.hu/>>
- Kontra József: A pedagógiai kutatások módszertana. In: Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja [online]. Kaposvár: Kaposvári Egyetem, 2011, 17. p. [2023. 04. 02] <URL: <http://www.elib.hu/12600/12648/12648.pdf>>
- Malchiodi, Cathy A. (2003): A gyermekrajzok megértése. Budapest: Animula, 51—72. p.
- Szentbalázi Körzeti Általános Iskola Pedagógiai Programja. Szentbalázs, 2022.
- Szentbalázi Körzeti Általános Iskola Munkaterve. Szentbalázs, 2022.
- Vass Zoltán: Goodenough zseniális tévedése. In: Rajzelemzési Intézet honlapja [online]. [2023. 04. 12.] <URL: <https://rajzelemzesi-intezet.hu/goodenough-zsenialis-tevedese-első-resz/>>

Mellékletek

1. számú melléklet: Dobókockás feladat az arc rajzolásához (saját szerkesztés)

						
száj						
orr						
szem						
fül						

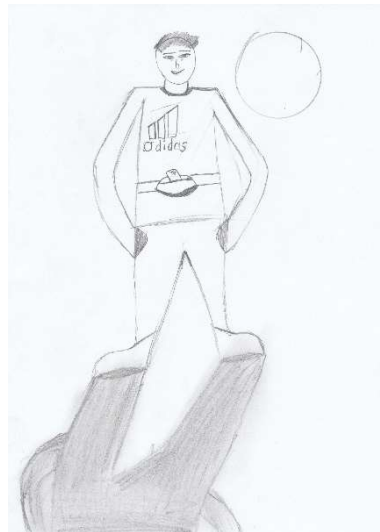
A Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, Gimnázium és Szakgimnázium 4.b osztály tanulójának emberrajzai

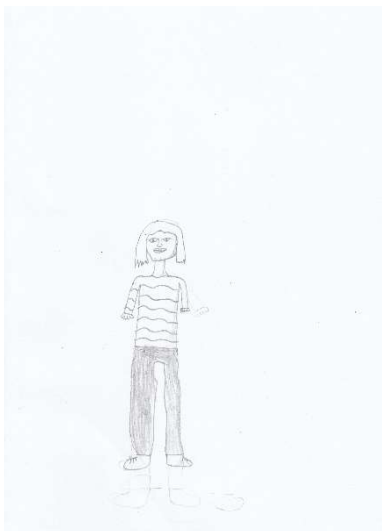

A Szentbalázi Körzeti Általános Iskola 4. osztályos tanulójának emberrajzai

5. sz. függelék – Hallgatói és konzulensi nyilatkozat minta

NYILATKOZAT

Alulírott NAGY RENÁTA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, KAPOSVÁRI Campus, TANÍTÓ szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: KAPOSVÁR 2023 év 05 hó 02 nap

Nagy Renáta
Hallgató

NYILATKOZAT

A dolgozat készítőjének konzulense nyilatkozom arról, hogy a Záródolgozatot/Szakdolgozatot/Diplomadolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A Záródolgozatot/Szakdolgozatot/Diplomadolgozatot záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom*.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: Kaposvár 2023 év május hó 02 nap

[Signature]
Belső konzulens

*Kérjük a megfelelőt aláhúzni!